

Alicja **Bartnicka**

Światopogląd w działaniu

Heinrich Himmler i jego wizja
rasowego imperium III Rzeszy

Gdańsk 2023

Recenzenci: **prof. Marek Kornat, prof. Piotr Madajczyk**
Redaktor prowadzący: **Agata Piedziewicz**
Redakcja: **Maja Strzeżek**
Korekta: **Grzegorz Szczepaniak**
Indeksy: **Marta Dobrecka, Natalia Maliszewska**
Projekt graficzny: **Natalia Gawryluk**

Na okładce: **Podczas wizyty w obozie młodzieżowym Hochland Reichsführer-SS Heinrich Himmler (w środku) i kierownik obozu Emil Klein (z prawej, z profilu) przeglądają grupę niemieckiej młodzieży. Königsdorf, 1936 r. United States Holocaust Memorial Museum Photo Archives #60450**
Dzięki uprzejmości Jamesa Belvinsa
Copyright of United States Holocaust Memorial Museum

Copyright © 2023 — by Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

ISBN: 978-83-65957-49-8

Wydawca: Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku
pl. W. Bartoszewskiego 1, 80-862 Gdańsk
tel.: +48 58 766-83-63
e-mail: wydawnictwo@muzeum1939.pl
<https://muzeum1939.pl>

Skład i łamanie: **Natalia Gawryluk**
Druk i oprawa: **Zakład Poligraficzny Sindruk, Opole**

Książkę dedykuję moim Dziadkom,
Mariannie i Józefowi Bartnickim,
Krystynie i Tadeuszowi Noskowskim,
którzy jako pierwsi opowiadali mi o tej wojnie

Spis treści

Wstęp	11
-------------	----

ROZDZIAŁ I

Podbudowa: ideologia narodowego socjalizmu w III Rzeszy	50
1. Światopogląd Adolfa Hitlera i jego znaczenie dla III Rzeszy	50
1.1. Kategoria światopoglądu	51
1.2. Ideologia narodowego socjalizmu	58
2. Filary narodowosocjalistycznego państwa	65
2.1. Rasizm	66
2.2. Postać wodza	98
2.3. Koncepcja Lebensraum	123
3. Projekt niemieckiego imperium	127
3.1. Nawiązania do przeszłości	128
3.2. Wizja państwa w przyszłości	131

ROZDZIAŁ II

Formacja: wartości, inspiracje, wpływy	142
1. Młodzieńcze lata	142
1.1. Tradycyjne wychowanie	143
1.2. Marzenia o wojsku	148
1.3. Studia rolnicze	153
2. Literackie inspiracje	162
2.1. Okres poszukiwań	164
2.2. Czas weryfikacji	177

3.	Polityczne początki	192
3.1.	W kręgu narodowych socjalistów	193
3.2.	Budowanie pozycji	199

ROZDZIAŁ III

	Realizacja: praca w imię idei	209
1.	Die Schutzstaffel der NSDAP i budowanie rasowej elity narodu	209
1.1.	Rekrutacja, szkolenie i zadania przyszłych członków SS	210
1.2.	Dobór kandydatek na żony SS-manów i określenie ich roli społecznej	225
1.3.	Dzietność w małżeństwach SS-manów i projekty pomocowe dla rodzin	233
1.4.	Realizacja projektu o rasowej elicie narodu podczas wojny	242
1.5.	Oczekiwania kontra rzeczywistość: skuteczność obowiązujących wytycznych	249
2.	Germanizacja niemieckiej tożsamości i zwalczanie chrześcijaństwa	272
2.1.	Germańskie korzenie współczesnych Niemców	273
2.2.	Pseudonaukowa interpretacja dziejów	280
2.3.	Święta, obrzędy i symbole	293
3.	Selekcja ludności i germanizacja ziemi	302
3.1.	Niemiecka polityka narodowościowa i nowy porządek Europy	303
3.2.	Realizacja polityki rasowej po ataku na Polskę	311
3.3.	Realizacja polityki rasowej po ataku na Związek Sowiecki	334
3.4.	Oczekiwania kontra rzeczywistość: podsumowanie projektu o reorganizacji etnicznej Europy	348
4.	Waffen-SS jako armia ponadnarodowa	353
4.1.	Powstanie i cele Waffen-SS	354
4.2.	Rekrutacja nieniemieckich ochotników podczas wojny	357
4.3.	Rola i pozycja „żołnierza politycznego” w Waffen-SS i przyszłym niemieckim imperium	364
5.	Rasizm i eliminacja wrogów krwi	379
5.1.	Antysemityzm	379
5.2.	Antyślawizm	398

ROZDZIAŁ IV

Schyłek: działania w obliczu klęski	408
1. Perspektywa przegranej	408
1.1. Żydzi jako karta przetargowa	409
1.2. Bilans pertraktacji	423
2. Alternatywne rozwiązanie zakończenia wojny	428
2.1. Między lojalnością a zdradą	428
2.2. Środki zaradcze na wypadek niepowodzenia	432
3. Czynniki ideologiczny czy pragmatyczny?	
Motywacja u progu klęski	457
3.1. Opcja probrytyjska	458
3.2. Wymarzone przymierze	465
3.3. Scheda po Hitlerze?	486
Zakończenie	502
Podziękowania	536
Wykaz skrótów	540
Bibliografia	543
Indeks nazwisk	566
Indeks geograficzny	572
Summary	577

Wstęp

Pierwszego stycznia 1945 r. dziewięcioletni Helmut Roeder napisał do Reichsführera SS Heinricha Himmlera niezwykle serdeczny list, w którym dziękował za podarowaną, zarówno jemu, jak i innym uczniom Deutschen Heimschule w Zielenzig¹, czekoladę. „Dziękuję Panu bardzo, bardzo serdecznie. Właśnie zjadłem dwa kawałki Pańskiej czekolady. Smakuje bardzo dobrze” – pisał chłopiec, jednocześnie dodając, że nie pamięta, kiedy po raz ostatni jadł tak dobrą czekoladę². Helmut Roeder, o czym dowiadujemy się z korespondencji, miał czwórkę starszego rodzeństwa. Matka chłopca była związana ze strukturami Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP). On sam zaraz po ukończeniu dziesięciu lat planował zgłosić się na ochotnika do „NPEA in Schulpforta”³. „Każda służba, którą mamy, sprawia mi bardzo dużo przyjemności”⁴ – podkreślał dziewięcioletek, który w zakończeniu wyraził szczerą nadzieję, iż Reichsführer SS znajdzie chwilę, by na ten list odpowiedzieć.

- 1 Zielenzig to dzisiejszy Sulęcín w województwie lubuskim. Deutsche Heimschule w czasach narodowego socjalizmu była rodzajem szkoły z internatem.
- 2 Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde (BAB), Persönlicher Stab Reichsführer-SS, NS 19/1345, list Helmuta Roedera do Reichsführera SS Heinricha Himmlera z 1 stycznia 1945 r., k. 97.
- 3 Schulpforte – dzisiejsza dzielnica miasta Naumburg w Niemczech, w kraju związkowym Saksonia-Anhalt.
- 4 BAB, NS 19/1345, list Helmuta Roedera do Reichsführera SS Heinricha Himmlera z 1 stycznia 1945 r., k. 98.

Helmut Roeder wychował się w rodzinie, której ścieżkę postępowania wyznaczały narodowosocjalistyczne ideały. Państwowe elementy ideologii narodowego socjalizmu musiała mu także skutecznie wpajać szkoła, skoro ten zaledwie dziewięcioletni chłopiec z takim zapałem marzył o wkroczeniu w progi Nationalpolitische Erziehungsanstalten, czyli Narodowo-Politycznych Zakładów Wychowawczych⁵, znanych dziś pod skrótem Napola. Mowa o elitarnych szkołach wychowania narodowo-politycznego, które powstały w Niemczech tuż po przejęciu władzy przez NSDAP. Ośrodki te miały dać początek władcemu, narodowosocjalistycznemu nauczaniu i kłaść fundament pod ideał niemieckiego „nowego człowieka”, który w przyszłości stworzy państwowe elity⁶. Po zakończeniu nauki w szkołach Napoli absolwenci rozpoczynali edukację akademicką bądź wstępowali w szeregi Wehrmachtu, do Luftwaffe czy Kriegsmarine. O ile przed wybuchem II wojny światowej zdecydowana większość junaków decydowała się na kolejne szczeble kariery naukowej, o tyle po 1939 r. obowiązek wstąpienia do wojska wydawał się oczywisty. Wraz z powstaniem Waffen-SS także te struktury stały się potencjalnym miejscem służby absolwentów Napoli⁷. Na czas osiągnięć militarnych III Rzeszy w II wojnie światowej przypada także dość prężny okres rozbudowy sieci nowych szkół, powiązany z wyraźnym zaangażowaniem SS w działania mające na celu werbowanie w swoje szeregi byłych uczniów Napoli. Przekazanie szkół wychowania narodowo-politycznego do wyłącznej dyspozycji SS było najprawdopodobniej związane nie tylko z uległością wobec Heinricha Himmlera i naciskami ze strony podlegających mu ludzi, ale przede wszystkim wynikało z postępu działań frontowych, ogromnych strat żołnierzy i wyraźnego zapotrzebowania na „materiał ludzki”. Prowadzona przez niemieckie państwo wojna wymagała znacznego zwiększenia poboru rekruta. Nic zatem dziwnego, że szeregi wojsk III Rzeszy w pierwszej kolejności mieli zasilić przeszkoleni ideologicznie i odpowiednio do tego przygotowani młodzi absolwenci Napoli⁸.

5 Zob. E.C. Król, *Propaganda i indoktrynacja narodowego socjalizmu w Niemczech 1919–1945*, Warszawa 1999, s. 210.

6 T. Butkiewicz, *Napola. Młoda elita Adolfa Hitlera*, Szczecin–Warszawa 2018, s. 88–91.

7 *Ibidem*, s. 271–280.

8 *Ibidem*, s. 305–306.

Dziewięcioletni Helmut przyszedł na świat w czasach, gdy państwo niemieckie było totalitarną III Rzeszą pod rządami Adolfa Hitlera, a wojna dla zwykłych obywateli, w tym także tych najmłodszych, stała się oswojoną codziennością. Jak dziesiątkom innych niemieckich dzieci, wpojono mu wierność Führerowi i gotowość do poświęcenia w imię narodowosocjalistycznych idei. I jak w dziesiątkach innych niemieckich dzieci, upatrywano w nim nadzieję na wybudowanie nowego, aryjskiego imperium Rzeszy Niemieckiej. Helmut Roeder nie mógł wiedzieć, że jego wyrażone w liście do Heinricha Himmlera marzenie o wstąpieniu w szeregi Napoli z pewnością wiązałoby się z koniecznością zasilenia w niedalekiej przyszłości szeregów Waffen-SS. Mając zaledwie dziewięć lat, nie mógł też zdawać sobie sprawy, że był wyłącznie trybikiem w przesiąkniętej brutalną ideologią państwowej machinie, a człowiek, by na podstawie płynącej z listu fascynacji nie powiedzieć wręcz: idol, który tabliczką czekolady z orzechami z łatwością kupił jego lojalność, był jednym z największych zbrodniarzy wojennych w dziejach ludzkości, odpowiedzialnym za śmierć milionów niewinnych ludzi, pośród których były także dzieci.

Przypadek Helmuta Roedera nie był bynajmniej niczym wyjątkowym ani odosobnionym w tamtym czasie. W grudniu 1944 r. Heinrich Himmler obdarował czekoladą wiele innych niemieckich dzieci, które podobnie jak dziewięcioletni Helmut pisemnie podziękowały za ten gest swojemu Reichsführerowi, deklarując mu wierność i oddanie⁹. Jednocześnie należy podkreślić, że praktyka wysyłania prezentów była dla politycznej działalności Heinricha Himmlera czymś szczególnie charakterystycznym, bo stosowanym nie tylko w odniesieniu do członków rodziny czy najbliższych współpracowników. Reichsführer SS niejako stworzył w ten sposób nową jakość dyplomacji, co po wielu latach zostało dostrzeżone i zdefiniowane przez międzynarodowe środowisko obserwatorów niemieckiej polityki wewnętrznej. Walter Farr, brytyjski korespondent w Sztokholmie, opublikował pod koniec lipca 1944 r. na łamach „Daily Mail” artykuł zatytułowany

⁹ Listy od innych niemieckich dzieci napisane w ramach podziękowania Heinrichowi Himmlerowi za podarowaną im czekoladę zob. BAB, NS 19/1345.

Himmler sends them presents („Himmler wysłała im prezenty”), w którym opisał dość znane już wówczas zjawisko wysyłania przez szefa SS i Policji paczek do niemieckich rodzin dotkniętych bombardowaniami, wdów wojennych, rannych żołnierzy, a nawet osób starszych. Prezenty od Reichsführera miały nie być jaką wartością, bo poza żywnością czy zestawem nowych ubrań dla dzieci zdarzały się podarunki w postaci dywanu, fotela, okazałego czeku, a nawet butelki dobrego alkoholu¹⁰. Do każdej z paczek był także dołączony list o treści: „Mam nadzieję, że dobrze sobie radzisz. Robię dla ciebie, co mogę” i zdjęcie Himmlera z jego własnoręcznym podpisem.

Analizując przedstawioną w tekście sytuację, Walter Farr wysnuł tezę, jakoby działania Himmlera, czyli opisana przez autora artykułu praktyka wysyłania pokrzywdzonym wartościowych prezentów, celowo były prowadzone tak, by zapewnić Reichsführerowi SS poparcie mas i zagwarantować mu opinię życzliwego i troskliwego „wujka Heinricha”. Choć, jak zauważa brytyjski korespondent, liczba wysyłanych paczek nie była duża, to zarówno obdarowane rodziny, jak i obszary, z których one pochodziły, były dobrane z rozmysłem, by wiadomość o uczynności Himmlera dotarła do jak największej liczby zwykłych niemieckich obywateli. Poza tym dziennikarz zwracał uwagę na fakt, że „wujek Heinrich” starał się „zdobyć sławę”, co w tym wypadku mogło oznaczać zwyczajne usiłowanie poprawienia swojej opinii, także w innych krajach poza Niemcami. Przykładem potwierdzającym to stwierdzenie miało być zachowanie Himmlera względem Żydów na Węgrzech oraz we Francji i Danii, których nakazał lepiej traktować¹¹.

Walter Farr zdawał się jednak nie wierzyć w czystość intencji i bezinteresowność szefa SS, co może uzasadniać użycie w odniesieniu do Reichsführera określenia „rzeźnik”. Najbardziej istotny, wpływający z tekstu *Himmler sends them presents* wniosek dotyczy zamiarów, jakie wiązały się z tego typu działaniami narodowosocjalistycznego dygnitarza. Brytyjski korespondent zauważał bowiem, że młody

10 The National Archives London (TNA), Records of the War Office (WO), 188/526, artykuł Waltera Farra *Himmler sends them presents* z 28 lipca 1944 r., k. 37.

11 *Ibidem*.

i przebiegły Himmler robił wszystko, aby przejąć władzę w Niemczech. Sposób realizacji tego przedsięwzięcia miał być jednak zupełnie inny niż zmuszenie Hitlera do dymisji i zastąpienie go nowym Führerem. Zdaniem Farra, Himmler dążył do tego, by znacznie wzmocnić swoją pozycję, a Hitlera, w dalszym ciągu będącego symbolem narodowego socjalizmu w III Rzeszy, nie pozbawiać całkowicie funkcji, ale odsunąć w cień. Znaczenie samego Himmlera, za sprawą podległych mu SS i Policji, w państwowych strukturach było już na tyle silne, że w przypadku ewentualnego kryzysu czy konieczności stłumienia buntu był dla niemieckiego państwa osobą wręcz niezastąpioną¹².

Zarówno przywołany na początku list Helmuta Roedera z 1 stycznia 1945 r., jak i artykuł Waltera Farra z 28 lipca 1944 r. obrazują istotne dla III Rzeszy u kresu II wojny światowej zagadnienia. Elementem wspólnym tych narracji jest postać Heinricha Himmlera, pokazana nie przez doskonale nam dziś znany pryzmat jego roli w wielomilionowym akcie ludobójstwa Żydów, ale odzwierciedlona w kategoriach zręcznego polityka i troskliwego opiekuna swoich obywateli, wykazującego się zainteresowaniem i zaangażowaniem w sprawy ich codziennego życia. List dziewięcioletniego Helmuta może szokować, ponieważ obrazuje nie tylko wysoki stopień zideologizowania niemieckiego społeczeństwa, lecz także wierność i, śmiało można rzec, uwielbienie wobec Reichsführera SS. Z kolei drugi materiał źródłowy próbuje poniekąd tłumaczyć motywy postępowania Heinricha Himmlera i nakreślać jego polityczne cele.

Wobec przedstawionych w obu relacjach faktów pojawia się pytanie, czy Heinrich Himmler rzeczywiście dokładał starań, by zakulisowo, ciesząc się jednocześnie sporą popularnością wśród niemieckiego społeczeństwa, podjąć próbę przejęcia władzy w III Rzeszy? Jaki naprawdę był jego stosunek do ideologii narodowego socjalizmu? W jakim zakresie, i czy w ogóle, Himmler przyczynił się do tego, by tę ideologię rozwinąć? Na ile zasadne może się wydawać stwierdzenie, że Reichsführer SS w istocie umacniał swoją pozycję polityczną,

12 Jak czytamy w artykule: „Hitler miał niewielki wybór co do zwiększenia władzy Himmlera w obecnym kryzysie. Himmler opanował SS, Gestapo i ogólny układ sił w Niemczech, co czyni go niezastąpionym, gdy trzeba stłumić bunt”. *Ibidem*.

rozszerzając strefę wpływów na coraz to nowe obszary, przez co u kresu wojny, jak sugerował artykuł Waltera Farra, liczba podległych mu instytucji była na tyle duża, że dalsze prowadzenie działań zbrojnych stało się poniekąd wręcz uzależnione od jego osobistych decyzji?

Odwołując się raz jeszcze do listu Helmuta Roedera, rodzi się z kolei pytanie o kształt niemieckiego państwa według wizji Reichsführera SS. Słowa chłopca, który zupełnie nie zdawał sobie sprawy z tego, w jakiej rzeczywistości przyszło mu żyć, po przeanalizowaniu i umieszczeniu ich w odpowiednim kontekście historycznym jasno dają do zrozumienia, że Heinrich Himmler dysponował autorskim wyobrażeniem Rzeszy, które nie tylko pieczołowicie pielęgnował, ale i sukcesywnie wdrażał w życie, przyczyniając się do wychowywania młodych pokoleń pełnoprawnych obywateli Niemiec, mających w przyszłości spełniać określone funkcje w państwie, by to państwo z rozmysłem budować. Tego typu przykłady można by mnożyć. W konkluzji sprowadzają się one do jednego, w pełni uzasadnionego pytania o wizję i rolę Heinricha Himmlera w budowaniu imperium Wielkiej Rzeszy Niemieckiej oraz miejsce w narodowosocjalistycznych strukturach władzy. Czy rzeczywiście zasięg jego wpływów był na tyle rozległy, że umocnił pozycję Reichsführera SS do tego stopnia, by w stosowanym wobec niego określeniu „drugi człowiek III Rzeszy” nie było przesady? Jeśli tak, to w jaki sposób udało mu się zrealizować swoje cele polityczne pod czujnym okiem Adolfa Hitlera?

Wskazane wyżej zagadnienia czy bardziej precyzyjnie: postawione pytania badawcze stały się podstawą do przygotowania pracy dotyczącej Heinricha Himmlera, ale ukazującej go pod zupełnie innym kątem niż w dotychczasowych publikacjach naukowych. Celem projektu *Światopogląd w działaniu. Heinrich Himmler i jego wizja rasowego imperium III Rzeszy* było zarysowanie sylwetki politycznej i politycznych celów tego czołowego narodowosocjalistycznego dygnitarza na podstawie podejmowanej przez niego aktywności, u której podstaw legły pewne bliskie mu idee, przekonania czy wartości, co w efekcie miało prowadzić do realizacji założenia o czystym rasowo, wszechpotężnym niemieckim imperium.

W tytule pracy celowo posłużono się terminem „światopogląd”, czyli popularną, zwłaszcza w latach istnienia III Rzeszy, kategorią